

Gaálné Barcs Eszter

Egy gyermek naplója

„A napló hasonló a méhkashoz, s írója a f ürge méhez. Valamint a méhecske nagy szorgalommal gyűjtögeti édes terhét kis hajlokába, ugy a napló író naponként fáradhatalanul gyűjtögeti a hasznos ismereteket ész kamrájába, ahonnet édes örömmel írja ki azokat kedves naplójába.”¹

A napló elsősorban a mikrotörténetírás jól használható történeti forrástípusa, amelynek segítségével a történelem életszerűen ábrázolható. Ez a személyes dokumentumtípus szubjektivitásával is adalékul szolgál a múlt árnyaltabb megismeréséhez.² A híres emberek naplói (pl. Széchenyi Istváné) már régóta ismertek, a köz-történet szempontjából is fontosak, ezzel szemben az „átlagember” vagy épp egy gyermek naplója a hétköznapiság tükrözője lehet.

Jelen írás forrása egy tizenkét éves kisfiú, Mares Móric 1842-ben írt naplója,³ amely a Magyar Nemzeti Levéltár Pest Megyei Levéltárának őrizetében található, a Wattay-Zboray család iratai között. Az 1997-ben készült raktárjegyzékben már szerepel ez a ritka forrástípus, majd 2004-ben további iratokkal bővült a családi fond, amikor újabb, Mares Mór által keletkeztetett forrás került levéltári állományba.⁴

A naplóíró és a napló bemutatása

Mares Móric édesapja, Mares Vencel jószágfelügyelő volt a Wattay uradalomban.⁵ Mares Mór (1830–1911) felnőtt korában honvédként részt vett az 1848/49-i forradalom és szabadságharcban, Pomázon földbirtokos lett és Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye törvényhatósági bizottságának is tagja volt.⁶ Mares gyakorlott naplóírónak számít, a jelen írás keretei között ismertetett forrás előzménye 2001-ben – Könczöl Dávidné szerkesztésében – már napvilágot látott.⁷

¹ MNL PML XIII. 21. Mares Móric napló, 1842. 223. (1842. május 21.) A naplóból vett szövegrészleteket betűhíven közöljük.

² Gyáni Gábor írt részletesebben a napló, mint társadalomtörténeti forrás jelentőségéről. Gyáni, 1997: 25–33.

³ A napló zöld textilkötésű, 317 A/5-ös oldalból áll. A merített papíron jól látható a merítősziata rácsozata.

⁴ A családi fond többek között egy, a kisfiú által írt füzettel, az ún. mindenítövel is gazdagodott. Ld. 33-as lábjegyzet.

⁵ Mares 2001: 9–10.

⁶ Az Újság, 1911. április 14. 10.

⁷ Mares 2001. A kötetben a bevezető rész mellett a kézírásos napló szövege és faksimile másolata is

A napló keletkezési helye Rád, amely 1842-ben Nógrád vármegyéhez tartozott.⁸ Fényes Elek Magyarország leírásáról készült ismert művében a következőket írta a településről: „magyar-tót falu... Határa sok javakkal megáldatott; földje, rétje elég és jó; szőlőhegye nagy, s a kosdihoz hasonló jó bort terem. Az idevaló szőlővesszők hegyaljáról hozattak.”⁹

Mares Móric naplóját az 1842. január 25. és 1842. augusztus 3-a közötti időszakban írta. A dokumentum sajátossága, hogy nemcsak írója gondolatait tartalmazza, hanem iskolai nevelője lapszéli jegyzeteit, javításait is. Mares Mór nevelője Lukács Pál, aki a korszak ismert tanítója volt, az ország előkelő családjainak gyermekeit oktatta.¹⁰ Irodalmi munkásságáról számos, elsősorban gyermekeknek szánt mű tanúskodik.

A napló írása vélhetően nem a gyerek saját elhatározásából született, hanem iskolai feladatként végezhető.¹¹ Erre utalhatnak a tanítói javítások és megjegyzések, illetve a kisfiú alábbi gondolata is: „csak hogy a napló irással igen megjártuk: mivel a mennyi hibánk volt, annyi német szót kellett megtanulnunk”¹²

Erkölcsei szabályok és intelmek nem csupán a tanító által írt széljegyzetekben szerepelnek, hanem a naplóbejegyzésekben is. A tanítói sugallat a következő szövegrészletnél is feltételezhető: „Igenis derék gyermek az olyan kinél az ész le veri az indulatot: és ki csata helyét maga viaskodásából megtartja, hogy ész és sziv fogjanak kezét az indulat pedig mindezekről igen hátráljon. Ügyekezéink csekély erőnkéből mind azon kötelességeket, mellyek ránk valának bizva, hiven és pontosan teljesíteni.”¹³ A kisfiú születésnapján a tanítói jókívánság így szólt: „Élj sokáig és légy kedves Istennek, hazádnak és szülédnek!”¹⁴

Az iskolai naplóvezetés precíz formát követ: a kisfiú napi szintű bejegyzéseket vezetett és pontos dátummegjelölést használt. A hónapok megnevezésénél a korszakban használt elnevezéseket alkalmazta: az évszakot elő- illetve utótaggal ellátva jelölte meg, a március megnevezése tehát *tavaszelő*, augusztus *nyárutó*, december pedig *télhó* formában szerepel.

A naplóbejegyzések előtt a korban használt szólások, bölcsességek találhatók, elsősorban a hazafiság és vallás iránti elköteleződés gondolatai kerültek bele, vélhetően tanítói sugallatra. Kossuthtól és Széchenyitől is olvashatóak gondolatok.

megtalálható. A közzétett napló Mares Móric 1841. november 27. és 1842. január 17-e közötti feljegyzéseit tartalmazza.

⁸ Rád 1946-tól Pest megye része.

⁹ Fényes, 1851. II. 272.

¹⁰ Szinnyei 1900: 112.

¹¹ Annak meghatározásához, hogy milyen arányban jelennek meg a gyermek saját, illetve tanárának gondolatai a forrásban, nem elegendő a rendelkezésre álló írás.

¹² MNL PML XIII. 21. Mares Móric napló, 1842. 108–109. (1842. március 29.)

¹³ MNL PML XIII. 21. Mares Móric napló, 1842. 40. (1842. február 19.)

¹⁴ MNL PML XIII. 21. Mares Móric napló, 1842. 250. (1842. június 20.)

A forrás tartalmi jellemzői

A napi történések leírásai változatosak, bár nagyrészt az iskolai tanulmányokhoz köthetők. A napi időjárás taglalása kivétel nélkül minden bejegyzésben szerepel, rövidebb vagy hosszabb formában. Amikor például 1842 februárjában Vácra mentek vásárolni, a kisleány a befagyott Dunát említette naplójában, ahol lóval és szánnal jártak át.¹⁵

A neves napokhoz köthető időjósításokról is szól az írás. Március 12-én, Gergely napján megjegyezte a naplói, hogy úgy vélik, amilyen ezen a napon az időjárás, olyan lesz az egész év.¹⁶ 1842-ben a leírás szerint tiszta napos, borult és esős időszakok váltakoztak. A növények vetéséről, gondozásáról is többször vetett papírra megjegyzéseket, ami értékes adalékul szolgálhat a mezőgazdaság történetéhez.

A csillagászati jelenségek megfigyelése és leírása szintén hozzátartozott a mindennapokhoz. Az 1842-es esztendő ebből a szempontból különleges volt, hiszen július 8-án napfogyatkozás volt. Az eseményre készülve Mares Móric július 1-jén a következő gondolatokat rögzítette: „Mindjárt intézetünk kezdetén igen szépet tanulánk a nyárhó 8 dikán levő föld el sötétüléséről. Melly eredetét veszi az atlanti tengertul megy a csendes tengerig. Mi is kapunk belőle de nem egész hazánk: hanem csak hazánk éjszakai része. Az elsötétülésnek ezek a városok hazánkban határai, Muraszombat, Zalaegerszeg, Palota, Kerepes, Gyöngyös, Eger, Zombor, Liszka, Király-Helmec, Szerednye, Verecke. Ezen föld sötétül és úgy esik meg, hogy a nap és hold egyen irányban vannak, és a hold árnyékot vet földünkre. Tart két óráig. A hazánkknak 30 mérföldnyi terét sötétíté el.¹⁷ Július 8-án, a napfogyatkozás napján az izgatott kisleány már 4-kor felkelt, hogy a ma is kedvelt turistahelyről, a Kő-hegyről figyelje meg a ritka égi jelenséget. Erről így emlékezett meg írásában: „Egyszer csak azt vevém észre hogy setétebb van, nézem, hát látom hogy a nap fogy, már akkor olyan volt mintegy kifli, végre a hold elfogá világosságát és az valami igen gyönyörű volt, és setét lett, csakhamar másik oldalán kibukkan a nap és csak kezd telni.¹⁸

Mares Móric feljegyzései révén az oktatói-nevelői munkába is bepillantást nyerhetünk: megismerhetjük mit kellett tanulnia egy 12 éves gyereknek ebben a korszakban. A napló szubjektivitását jól mutatja, hogy a kisleány többször is leírta, hogy a történelem iránt érdeklődik a legjobban. Ez egyébként erőteljesen meg is mutatkozik a naplóban, mert nagyjából az ezzel kapcsolatos ismereteket vetette papírra.

A dokumentum egyúttal a korszak ismert anekdotáinak igazi kincsésbányáját is jelenti. A legtöbb érdekes történet II. József személyéhez köthető. Ezekben a tör-

¹⁵ MNL PML XIII. 21. Mares Móric napló, 1842. 20. (1842. február 5.)

¹⁶ MNL PML XIII. 21. Mares Móric napló, 1842. 70. (1842. március 12.)

¹⁷ MNL PML XIII. 21. Mares Móric napló, 1842. 262–263. (1842. július 8.)

¹⁸ MNL PML XIII. 21. Mares Móric napló, 1842. 257–258. (1842. július 1.)

tételekben II. József bölcs uralkodóként jelenik meg, akinek uralkodását a kisdiák – vélhetően tanítói ösztönzésre – így summázza: „Ilyen nagy fejedelem volt József, ki nem a rangot nézte, hanem az igazságot.”¹⁹ Az egyik történet így szól: „Olvasám, hogy Józsefnek ez a két igen kedves embere volt Laudon²⁰ és Lascy.²¹ Ezek egyszer elmenének a császárhoz, s József azt kérdé Laudontól hogy hány nap mulva vivhatja a töröktől Belgrádot. Ha minden jó mén 12 nap mulva. Lasci azt mondá kevesebb idő alatt is. A császár megfogván Lascy kezét, és egy kissé félrement: barátom engedjünk neki mert mi még egy várat sem vívtunk meg.”²²

A reformkor ismert politikusainak tetteiről is olvashatunk. Báró Wesselényi Miklósról több alkalommal is írt a kisfiú. Egyik feljegyzésében arról esik szó, hogy Wesselényi Zsibón iskolát alapított.²³ 1842. május 2-án ennél részletesebben is „megismerhetjük” Wesselényi munkásságát és jellemét, aki Zsibón, Zilahon és Sojmoson²⁴ kisdedóvó intézeteket hozott létre.²⁵ A naplóíró gyermek azt is leírta, hogy amíg Zsibón nem készült el az épület, addig a báró saját kastélyában adott helyet az intézménynek, Zilahon pedig két oktatót is fizetett. Wesselényivel kapcsolatban azt is feljegyezte Mares Móric, hogy megparancsolta tisztjeinek, „hogy inkább minden lova és ökre vesszen el, mintsem egy jobbágya éhen haljon meg.”²⁶

A megszerzett ismeretek kapcsán konkrét témakörök megnevezése is szerepel a naplóban, ami fontos információ lehet az egyes tantárgyak oktatása szempontjából. Számtanból egyik alkalommal az egyenlőtlen osztószámról tanultak.²⁷ E tárgy kapcsán írta a következőket: „A számtanba egy egészen ujrul úgy a testek sujairul tanulánk.”²⁸

A napló leírása a tantárgyak korabeli elnevezését is tartalmazza. „Felmondván leckénket én a törvénytanbul pajtásim pedig a földleírásbul csak meglehetőssen tudtuk.”²⁹

A következő bejegyzés arról tanúskodik, hogy a természettudományok terén milyen ismereteket kellett elsajátítania egy akkori gyereknek. „Tanulánk az agyag-földekrül a következő 9 nemeirül, edényagyag, porcellán agyag, pipa anyag, kalló anyag, pala kő, pöcsét anyag, csillámkő, magnéziaföld, nehéz agyag.”³⁰

¹⁹ MNL PML XIII. 21. Mares Móric napló, 1842. 140. (1842. április 15.)

²⁰ Ernst Gideon von Laudon osztrák császári tábornagy.

²¹ Franz Moritz von Lacy, vagy Lascy császári hadvezér.

²² MNL PML XIII. 21. Mares Móric napló, 1842. 132–133. (1842. április 10.)

²³ MNL PML XIII. 21. Mares Móric napló, 1842. 3. (1842. január 25.)

²⁴ Szilágysolymosról van szó.

²⁵ MNL PML XIII. 21. Mares Móric napló, 1842. 232. (1842. június 2.)

²⁶ MNL PML XIII. 21. Mares Móric napló, 1842. 232. (1842. június 2.)

²⁷ MNL PML XIII. 21. Mares Móric napló, 1842. 15. (1842. február 3.)

²⁸ MNL PML XIII. 21. Mares Móric napló, 1842. 5. (1842. január 27.)

²⁹ MNL PML XIII. 21. Mares Móric napló, 1842. 8. (1842. január 29.)

³⁰ MNL PML XIII. 21. Mares Móric napló, 1842. 74. (1842. március 14.)

A nyelvtanulás is része volt az oktatásnak, a rádi nevelő vezetésével németül és latinul tanultak. A napló leírása szerint a szövegek magyarra fordítása a tanulók rendszeres gyakorlati feladata volt.

A tantárgyak mellett a naplóbejegyzések Lukács Pál nevelő és tanítványai kapcsolatát is jól ábrázolják. A kisfiú a tanítót több alkalommal *szeretett vezérként*, illetve bácsiként emlegeti.³¹

A naplóba „beépülő” tanítói gondolatok olykor dorgáló, máskor bátorító szövegeket tartalmaznak. A tanuláért jutalmat is kaptak a tanítótól, az egyik ilyen érdekes tárgyi jutalom a *mindenítő* volt.³² Ez a ma ismeretlen szó a szöveggörnyezet szerint egy mindenés füzetet jelenthet, amelybe szent énekek, versek és rajzok kerültek. Az agyagfölkkel kapcsolatos ismeretek elsajátítását pedig egy szép porcelán miskolci edénykével jutalmazta a tanító.³³

Előfordult az is, hogy a nevelőtől keresztet kapott a kisfiú a naplóban: ez azt jelentette, hogy nem megfelelő külalak és helyesírási hibák esetén a tanító áthúzta a leírtakat.³⁴

A napi tanulmányokra vonatkozó kifejezések mellett a mára a használatból kikopott régi szavakat, szótörténeti érdekességeket is rejt tehát a napló. *Estelínek* nevezték a vacsorát, és egy nyári bejegyzés szerint *vizsgálatnak* hívták az évvégi beszámolót.³⁵ A közadakozásban példamutató herceg Kopácsy József hercegrímás, esztergomi érsekkel kapcsolatban a kisfiú a következőket jegyezte fel naplójában: „Hallánk, hogy az esztergomi érsek herceg Kopácsy József, 1000 pengő forintot ajándékozza Pesten a gyermekek kórházának egy nyoszóját csináltattak, melyet elneveztek Kopácsy nyoszójának.”³⁶

A naplóíró és a nevelő is református (helvét) vallásúak voltak. A mindennapok leírásában szerepel az istentiszteleteken való rendszeres részvétel, illetve a vasárnapi ünnepnapok megtartása. „Vasárnap lévén, szép szokásunk szerint énekelénk, bácsi pedig imádkozza: a továbbá olvasa szentörténetekbül, hogy tamasztá fel Jézus Nainba a halatot,³⁷ ezután pedig Keresztelő Jánosrul, hogy végzék őt ki az életbül.”³⁸ A napló lapjain a bibliai, elsősorban újszövetségi tanítások és a húsvét ünneplése is megjelenik, a hitbéli bejegyzéseket Mares többször kérdés-felelet formájában, katekizmusként írta le.

³¹ MNL PML XIII. 21. Mares Móric napló, 1842. 4. 8. (1842. január 26., 29.)

³² MNL PML XIII. 21. Mares Móric napló, 1842. 76. (1842. március 15.)

³³ MNL PML XIII. 21. Mares Móric napló, 1842. 74. (1842. március 14.) A kisfiú eredetileg pipát írt, de áthúzta és javította edénykére.

³⁴ MNL PML XIII. 21. Mares Móric napló, 1842. 23. (1842. február 7.)

³⁵ MNL PML XIII. 21. Mares Móric napló, 1842. 12.; 258. (1842. január 31.; július 3.)

³⁶ MNL PML XIII. 21. Mares Móric napló, 1842. 125. (1842. április 5.)

³⁷ Lk 7, 11–17.

³⁸ MNL PML XIII. 21. Mares Móric napló, 1842. 10. (1842. január 30.)



Mares Móric naplója (címlap és hátoldal, MNL PML XIII. 21.)

Az ünnepekkel kapcsolatban egy ún. rózsáünnepről is olvashatunk április 13-án:³⁹ „Azután rózsza ünnep lévén kik egy rózsza bokrot vivén kezibe a domb tetejére és az azé lévén aki vivé, el *ülteténk*. Az én rózsámra azt mondá bácsi: *aki téged hozott, ha az szeles, hamis, meggondolatlan lesz, akkor száradjon ki még a gyökered is. Én meg szeretém kis rózsámat, hogy egész kertben legnagyobb kincsem, mert az nekem mintegy figyelmeztetóm.... Estve azt mondá szeretett tanítónk, ezen nap majd egészen vig kertészkedéssel folyt; mellynek mind az a haszna van hogy test gyakorlást teszünk és tanulunk a növényekkel bálni.*”⁴⁰

Többször visszatérő elem a napi rutin leírása, ebből jól látható, hogy kötött napi-rend szerint teltek a kisfiú mindennapjai. „Amint csak reggel megperdül kis dobunk 4 óraker, azonnal kiugorván ágyunkbul, reggelig nem csak hogy leckénket megtanulván hanem a naplónkat is le íránk. 7 óraker elvegezven rövid reggelinket, bejövénk az intézetbe, itt énekelénk és imádkozánk.”⁴¹

A napi kötelezettségek mellett a színes leírásokból képet kaphatunk a gyerekek szabadidős tevékenységeiről is. Téli időszakban tanulás után rendszeresen szánkózni mentek. Az idő javulásával pedig kertészkedésről, labdázásáról olvashatunk, illetve a nyári időszak beköszöntével a fürdőzés is szerepel a naplóban. A rajzolás és az olvasás gyakori szabadidős elfoglaltságként jelenik meg és utóbbi esetében a kisfiú által olvasott művekről, olvasmányélményeiről is képet kaphatunk. Egyik alkalommal például a neves nyomdász és könyvkiadó, Heckenast Gusztáv kiadásában 1840-ben megjelent *Gyermekvilágról* írt Mares Móric.⁴² A *gyermekvilág* képekben és elbeszélésekben című könyvet jó fiúk és leányok számára ünnepi, névnap és újévi ajándékként ajánlották. E kötet mellett a gyerekek – a naplóbejegyzések szerint – Csokonai Vitéz Mihály írását is gyakran forgatták.

A tanulás utáni jól megérdemelt pihenés, a *víg mulatság* a következőképpen jelenik meg a naplóban: „Délután nem vala intézetünk, még egyszer vissza adá bácsi szabadságunkat, tehát folyvást vigan mulatánk. Estve testgyakorlatot tevénk dalolánk, egyszóval vigan mulatánk.”⁴³

A gyermekvilág és a tanulás történésein kívül az őket körülvevő közelebbi és távolabbi világ hírei is beszűrődtek a naplóíró hétköznapjaiba. Erről tanúskodnak a belföldi és külföldi hírek is, amelyek megjelennek a feljegyzések között: a kisfiú az 1842-es hamburgi tűzvészről például többször is megemlékezett.⁴⁴ Ezek a hírek a nevelő útján és újságolvasással jutottak el Rádra. A Pesti Hírlap beszámolt a nagy-

³⁹ MNL PML XIII. 21. Mares Móric napló, 1842. 136–137. (1842. április 13.)

⁴⁰ MNL PML XIII. 21. Mares Móric napló, 1842. 136–137. (1842. április 13.)

⁴¹ MNL PML XIII. 21. Mares Móric napló, 1842. 19. (1842. február 5.)

⁴² MNL PML XIII. 21. Mares Móric napló, 1842. 52. (1842. február 26.)

⁴³ MNL PML XIII. 21. Mares Móric napló, 1842. 45. (1842. február 21.)

⁴⁴ MNL PML XIII. 21. Mares Móric napló, 1842. 230. (1842. május 29.)

szlabosi⁴⁵ papírgyár alapításáról, amelyet két vízesésre építettek.⁴⁶ Mares Móric naplójában feljegyezte, hogy a gyárban készült papírnak csak az egyik fele szép sima, ellentétben a Fiumében található papírgyárban gyártottal, amely „papirosnak mind a két fele igen szép sima”.⁴⁷

A napló számos érdekes történetet és megfigyelést is tartalmaz a naplóíró saját élményeiből, illetve az általa érdekesnek tartott, hozzá eljutott hírekből, információkból. Egy alkalommal egy 80 éves orvos érkezett ebédre Maresékoz, aki megosztotta a hosszú élet titkát a tanulóifjúsággal.⁴⁸ Szabó András, Nógrád vármegye egyik alorvosa kijelentette, hogy hatvan éve mértékletesen és rendszeresen kávét iszik, és azóta egészséges. Elmondása szerint bort soha nem ivott, csak vizet és kávét.

1842. június 15-én a pozsegai tűzvészsel kapcsolatban is fennmaradt egy figyelemre méltó feljegyzés.⁴⁹ A pozsegai börtönben levő rabok emberségüket bizonyították, amikor magukat bilincseiktől megszabadították „és egész éjjel szörnyű bátorsággal ojtották a tüzet”.⁵⁰ Majd reggel – három fő kivételével – önként felkeresték a megyei hatóságokat. Ezután Pozsega vármegye kegyelemért folyamodott ügyükben a királyhoz. A kisfiú az értesülés forrását ugyan nem írta le, de a tűzvészről és a kegyelmi kérvényről a korabeli sajtó is cikkezett.⁵¹

A dokumentum írójának rajzával zárul, amely műveket a szerző *rajzolványnak* nevez.⁵² A gyermek még a naplóírás kezdetén, 1842. február 6-án készítette ezt a rajzos emléket. A rajzolás többször is megjelenik tanóra formájában és szabadidős tevékenységként, hobbiként is. A téma általában várak rajzolása volt, így a naplóban fennmaradt alkotás is Somoskő várát ábrázolja. A kisfiú 12. születésnapján, az 1842. június 20-án írt bejegyzésben is szerepel a rajzolás.⁵³ A nap emlékére egy malmot rajzolt, azzal a céllal, hogy hibáit jóvá örölje.

Összegzés

A napló egy 19. századi pillanatfelvétel egy Rádon tanuló 12 éves kisfiú és tanára szemszögéből. A merített papírra írt kéziratos szöveg lebilincselő olvasmány, amely forrásértéke mellett levéltár-pedagógiai foglalkozások alapjául is szolgálhat. Az első-sorban általános iskola 6–7. osztályának szánt feladatsorban a naplóból kiválasztott

⁴⁵ Ma község Szlovákiában Nagyszabos.

⁴⁶ Pesti Hírlap, 1842. március 13. 184.

⁴⁷ MNL PML XIII. 21. Mares Móric napló, 1842. 128. (1842. április 7.)

⁴⁸ MNL PML XIII. 21. Mares Móric napló, 1842. 116–117. (1842. április 2.)

⁴⁹ MNL PML XIII. 21. Mares Móric napló, 1842. 245. (1842. június 15.)

⁵⁰ MNL PML XIII. 21. Mares Móric napló, 1842. 245. (1842. június 15.)

⁵¹ Jelenkor, 1842. május 21. 189.

⁵² MNL PML XIII. 21. Mares Móric napló, 1842. 24. (1842. február 8.)

⁵³ MNL PML XIII. 21. Mares Móric napló, 1842. 250. (1842. június 20.)

szövegek feldolgozásával a diákok több történeti segédtudománnyal is megismerkedhetnek, így például a kronológiával, a metrológiával, vagy a történeti földrajzzal. A kisfiú írásképe jó alapot nyújt a sikeres forrásszöveg olvasásához és elsajátításához is. Az érdeklődők így időutazást tehetnek a 19. század elejének mindennapjaiban. Hasonló források feltárásával, közzétételével és a levéltár-pedagógiai foglalkozásokba történő bevonásával a gyerekek egy hasonló korosztályú, de régen élt személy emlékeinek segítségével ismerkedhetnek meg több tudományterülettel, illetve egészíthetik ki élményszerűen az iskolában tanultakat.

Források és szakirodalom

MNL PML = Magyar Nemzeti Levéltár Pest Megyei Levéltára

XIII. 21. Wattay-Zboray család iratai (1779–1998) Mares Móric naplója, 1842.

Az Újság 1911.

Fényes 1851 = Fényes Elek: Magyarország geográfiai szótára, mellyben minden város, falu és puszta, betűrendben körülményesen leiratik. reprint. II. kötet. Fényes Elek, Pesten, 1851.

Gyáni 1997 = Gyáni Gábor: A napló mint társadalomtörténeti forrás In: Szabolcs-szatmár-beregi levéltári évkönyv; 12. sz., Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Levéltára, 1997.

Jelenkor 1842.

Mares 2001 = Mares Móric: Mares Móric naplója Rádon. Köczöl Dávidné (szerk.), Agroinform, Bp., 2001.

Pesti Hírlap 1842.

Szinnyei 1900 = Sinnyei József: Magyar írók élete és munkái. 8. kötet. Hornyánszky, Bp., 1900.